

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

مشخصات گزارش:

شماره مسلسل:

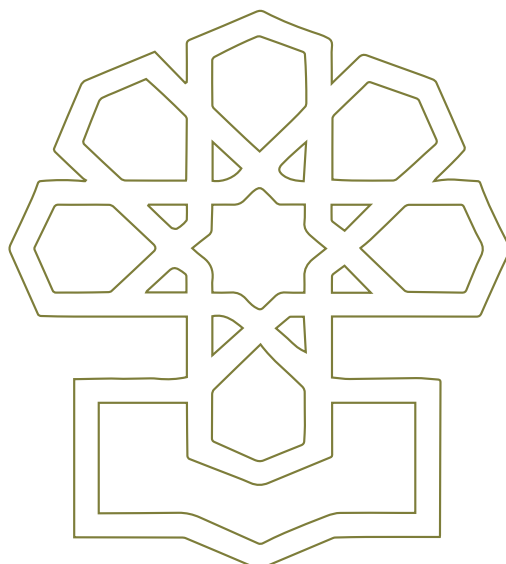
۲۱۰۱۹۱۶۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۲/۵/۲

دفتر مطالعات اجتماعی

چالش‌های نظارت مؤثر بر عدم استفاده از کار کودکان

فرشید خضری

۱- مقدمه

تعدادی از کودکان به دلایل مختلف از جمله فقر خانوارها در اشکال مختلفی از «کار کودک» مانند کار در کارگاه‌ها مشغول به کار هستند. براساس این تعریف، کار کودک «به‌عنوان کارهایی تعریف می‌شود که کودکان را از دوران کودکی، ظرفیت و توانایی و شأن‌شان را محروم می‌کند و برای رشد فیزیکی و روانی آنها مضر است» [۱]. براساس آمارها، کار کودک گریبان‌گیر حدود ۸ درصد و با احتساب کودکان خانه‌دار حدود ۱۵ درصد از کودکان کشور است. در این میان حدود ۱۰ درصد از کودکان کار به مدرسه نمی‌روند. [۲] [۳] کار کودک به دلیل آسیب‌های آن به لحاظ قانونی در قوانین بین‌المللی و داخلی نظیر قانون کار (۱۳۶۹) و قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) منع و جرم‌انگاری شده است و دولت مکلف شده به منظور کاهش کار کودکان اقدامات و حمایت‌های لازم را به عمل آورد. به‌رغم منع قانونی این کارها، برحسب گزارش‌های مختلف، کودکان کماکان در فعالیتهای اقتصادی مورد سوءاستفاده و بهره‌کشی قرار می‌گیرند. [۴] سوءاستفاده از کودکان نشان‌دهنده ضعف در ضمانت اجرای قوانین و نبود ساز و کار مناسب جهت نظارت مؤثر بر عدم استفاده از کار کودک است. به‌عبارتی ضعف در اجرای قوانین و عدم نظارت مؤثر بر کارگاه‌ها یکی از عمده دلایل شکل‌گیری کار کودک است. در این راستا، هدف از تهیه این گزارش بررسی چالش‌های نظارت مؤثر بر عدم استفاده از کار کودک است.

۲-۱. پیشینه مطالعات پژوهش

در ارتباط با موضوع کار کودکان در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی گزارشات دیگری با عناوین نظیر «کودکان کار و خیابان در ایران (۱): ارزیابی قوانین و مقررات مرتبط»، «کودکان کار و خیابان در ایران (۲): ارزیابی طرح‌ها و الگوهای مداخله و الزامات تدوین طرح مداخله جامع»، «کودکان کار و خیابان در ایران (۳): راهکارهای ساماندهی کودکان کار و خیابان» و «تحلیلی بر چالش‌های تقنین و نظارتی ساماندهی کودکان زباله‌گرد» در ایران نگاشته شده است. موضوع این گزارش‌ها در ارتباط با ارزیابی قوانین و مقررات، طرح‌ها و الگوهای مداخله و ارائه راهکارها به منظور ساماندهی کودکان کار و خیابان بوده است، در حالی که موضوع این گزارش ناظر بر چالش‌های نظارت بر کار کودکان در کارگاه‌هاست که معطوف بر عملکرد دستگاه‌های نظارتی همچون اداره کل بازرسی کار و امور اجتماعی وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی و شهرداری تهران است.

۲-۲. سوابق تقنین

به دلیل اهمیت دوره کودکی، کشورها و سازمان‌های جهانی در ساحت‌های قانون و عمل توجه ویژه‌ای به حقوق کودکان داشته‌اند. به همین ترتیب در قوانین و آیین‌نامه‌های کشور جمهوری اسلامی ایران نیز به دوره کودکی توجه شده که در جدول زیر به مرور آن‌ها پرداخته شده است. این قوانین و اسناد شامل دو دسته‌اند. دسته نخست، اسناد بین‌المللی‌اند که جمهوری اسلامی ایران نیز آنها را پذیرفته است و دسته دیگر قوانین داخلی هستند.

جدول ۱. قوانین مصوب داخلی و اسناد بین‌المللی درباره کار کودک

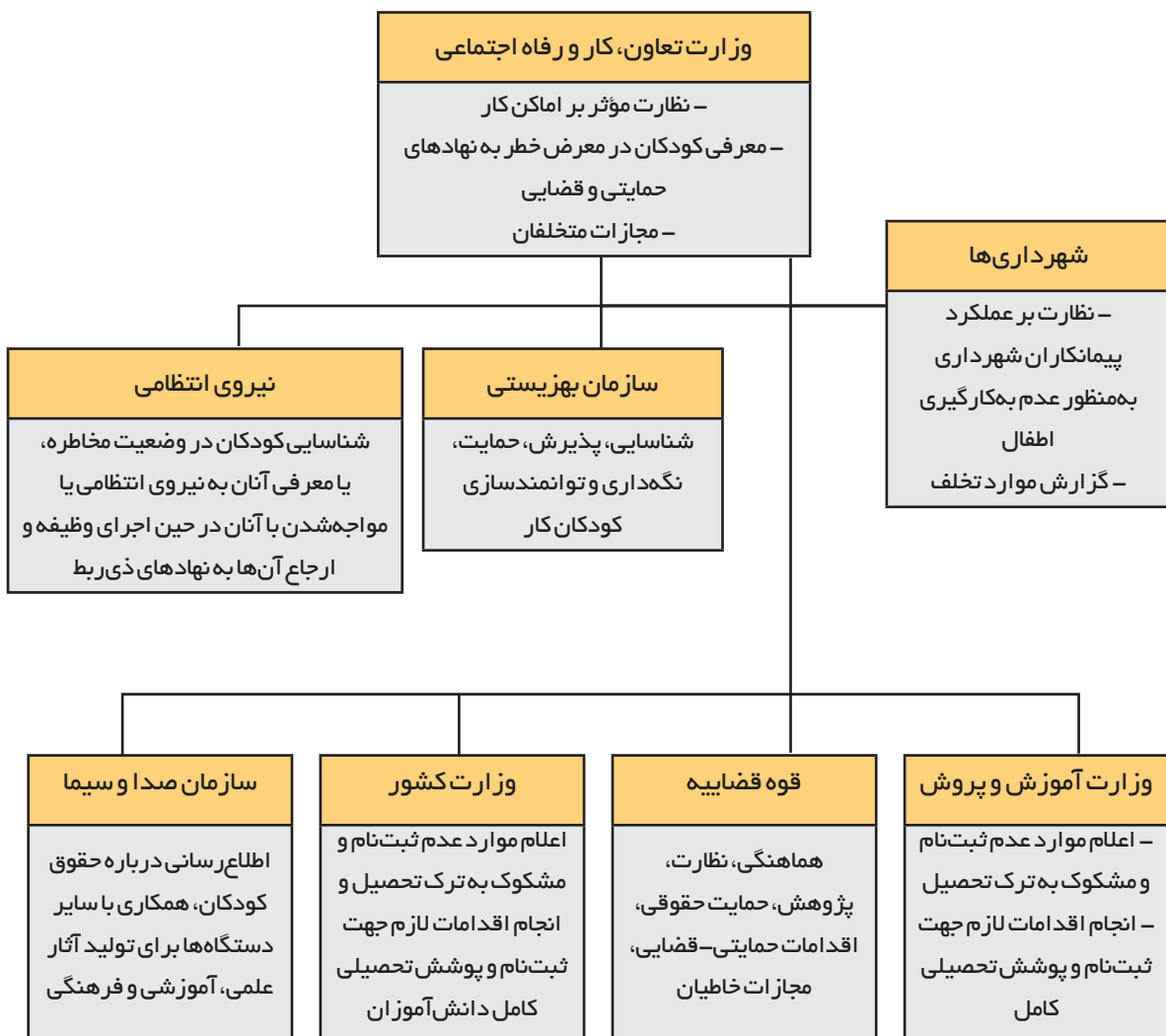
قانون	محور	نهاد متولی
قانون کار (۱۳۶۹) https://rc.majlis.ir/fa/law/show/99612	ممنوعیت به‌کارگیری افراد کمتر از پانزده سال تمام	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور (۱۳۶۹) https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1014070	حمایت از کودکان در معرض آسیب	بهبیستی
قانون برنامه ششم توسعه (۱۳۹۶) https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1014547	کاهش ۲۵ درصدی میزان کودکان کار	بهبیستی
قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1554444	تعیین وضعیت‌های مخاطره‌آمیز که کودکان و نوجوانان را در معرض ورود آسیب به سلامت جسمی، روانی، اجتماعی، اخلاقی، امنیت و یا وضعیت آموزشی وی قرار دهد نظیر بهره‌کشی اقتصادی و حمایت از کودکان در برابر این وضعیت‌ها	بهبیستی، نیروی انتظامی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، آموزش و پرورش، وزارت کشور، وزارت بهداشت، قوه قضائیه و ...
آیین‌نامه ساماندهی کودکان خیابانی (۱۳۸۴) https://rc.majlis.ir/fa/law/show/124218	ساماندهی کودکان خیابانی	بهبیستی با همکاری شهرداری و نهادهای مردمی
آیین‌نامه اجرایی ماده (۶) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۴۰۰) https://rc.majlis.ir/fa/law/show/124218	تعیین وظایف دستگاه به‌منظور حمایت از حقوق کودکان و نظارت بر عملکرد پیمان‌کاران به‌منظور عدم به‌کارگیری اطفال	بهبیستی، نیروی انتظامی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، آموزش و پرورش، وزارت کشور، وزارت بهداشت و قوه قضائیه.
قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک و اصلاحیه بعدی آن (۱۳۷۲) https://rc.majlis.ir/fa/law/show/97971	الف) تعیین حداقل سن یا حداقل سنین برای انجام کار برای کودکان، ب) تضمین حق کودکان برای برخورداری از حمایت در برابر بهره‌کشی اقتصادی و کار آسیب‌زا، ج) اجرای اقدامات تقنینی، اجرایی، اجتماعی و آموزشی به‌منظور حذف کار کودکان، د) تعیین مجازات مناسب با ضمانت‌های اجرایی به‌منظور عدم استفاده از کار کودکان	-

نهاد متولی	محور	قانون
-	الف) اقدامات فوری و مؤثر برای ممنوعیت و حذف بدترین اشکال کار کودک و ب) فراهم آوردن کمک مستقیم لازم و مناسب برای دور کردن کودکان از بدترین اشکال کار کودک	قانون تصویب کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک و توصیه‌نامه مکمل آن (۱۳۸۰) https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93652

موضوع قوانین در ارتباط با کار کودکان عبارت است از ممنوعیت کار کودکان در سنین زیر پانزده سال، مجاز نبودن کار نوجوان (۱۵-۱۸ سال) تحت شرایطی خاصی نظیر انجام کارهای سخت و زیان‌آور و کار در شب، تعیین مجازات برای کار فرمایان در صورت استفاده و بهره‌کشی از کودکان، تعیین اداره کل بازرسی کار و امور اجتماعی وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی و شهرداری‌ها جهت نظارت بر کارگاه‌ها و پیمان‌کاران برای عدم استفاده از کار کودک و حمایت از کودکان کار از سوی سازمان‌هایی نظیر بهزیستی و وزارت آموزش و پرورش برای توانمندسازی و ادامه تحصیل آنها. در ادامه مدل نظارتی و حمایتی کار کودک بر اساس قوانین طراحی شده است.

شکل ۱. مدل نگاهت نهادی نظارت بر کار کودک و حمایت از کودکان

۳. اقدامات انجام شده برای نظارت بر عدم استفاده از کار کودکان و چالش‌های این حوزه

در این بخش ابتدا به گزارش عملکرد دستگاه‌ها در زمینه نظارت بر عدم استفاده از کار کودکان پرداخته می‌شود و سپس در ادامه چالش‌های موجود بررسی می‌شوند. برخی از این چالش‌ها ناظر بر عملکرد دستگاه است و برخی دیگر ناظر بر ویژگی‌های دیگر همچون دشوار بودن نظارت بر برخی از اشکال کار کودکان.^۱

جدول ۲. آمار عملکرد اداره کل بازرسی کار و امور اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در خصوص مقابله نامه ۱۸۲ موضوع بدترین اشکال کودک

سال	تعداد بازرسی‌های اختصاص کار کودک موضوع مقابله‌نامه	تعداد کودکان شناسایی شده در بازرسی‌ها	آمار تفکیکی کودکان شناسایی شده		تعداد کودکان شناسایی شده موضوع تبصره ماده (۱) آیین‌نامه اجرایی	تعداد متخلفین معرفی شده به مراجع قضایی موضوع مواد (۱ و ۲) آیین‌نامه اجرایی
			پسر	دختر		
۱۳۹۰	۲۵۳۲۷	۵۸۰	۵۵۲	۲۸	۴۶۱	۱۱۹
۱۳۹۱	۲۶۴۸۲	۵۱۲	۵۰۰	۱۲	۴۰۲	۱۱۰
۱۳۹۲	۲۷۱۱۵	۴۵۰	۴۱۹	۳۱	۳۴۷	۱۰۳
۱۳۹۳	۲۷۸۷۰	۳۹۸	۳۷۶	۲۲	۳۲۸	۷۰
۱۳۹۴	۲۸۷۸۴	۳۷۸	۳۶۵	۱۳	۳۷۸	۰
۱۳۹۵	۲۹۰۶۳	۳۴۱	۳۳۶	۵	۳۳۸	۳
۱۳۹۶	۲۹۳۲۳	۳۳۰	۳۰۹	۲۱	۳۳۰	۰
۱۳۹۷	۲۲۰۹۶	۲۰۸	۱۹۹	۹	۲۰۸	۰
۱۳۹۸	۳۱۶۶۲	۲۵۴	۲۵۰	۴	۲۵۴	۰
۱۳۹۹	۳۲۲۶۴	۲۴۵	۲۳۹	۶	۲۴۵	۰
۱۴۰۰	۳۱۱۷۵	۱۴۳	۱۳۷	۶	۱۴۳	۰
۱۴۰۱	۲۰۰۳۴	۶۸	۵۴	۱۴	۶۸	۰

مأخذ: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

بر اساس گزارش کارشناسان، وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی با ۹۰۰ بازرسی، کارگاه‌های سطح کشور را در موضوعات مختلف بازرسی می‌کنند. سازوکار و فرایند بازرسی از کارگاه‌ها به صورت ادواری و موردی است؛ اما چنانچه شخص یا نهادی از جمله سازمان‌های مردم‌نهاد تخلفی را در یکی از کارگاه‌ها گزارش دهند، بازرسان با حضور در کارگاه آن را بررسی می‌کنند و در صورت مشاهده تخلف گزارش را برای مراجع قضایی ارسال می‌کنند.^۲ وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در طول سال ۴۲۰,۰۰۰ مورد بازرسی از کارگاه‌ها دارد. بسیاری از کارگاه‌ها در طول سال تنها یک بار بازدید می‌شوند، زیرا تعداد آنها زیاد است و وزارتخانه فاقد نیروی انسانی کافی برای بازدید منظم و پیوسته از آنهاست. همان‌گونه که جدول ۲ نشان می‌دهد در سال‌های نام‌برده به‌طور میانگین ۲۷,۵۹۹ بازرسی در خصوص مقابله‌نامه ۱۸۲ موضوع بدترین اشکال کودک انجام شده است. به‌طور میانگین نیز سالیانه ۳۲۶ کودک شناسایی شده است که در مقایسه با تعداد کودکان کار (حدود ۱۰ درصد از جمعیت کودکان کشور) تعداد بسیار ناچیزی است^۳ و در بسیاری از سال‌ها هیچ‌کدام از متخلفین به مراجع موضوع بند «۳» ماده (۳۹) آیین‌نامه اجرایی ماده (۶) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان معرفی نشده‌اند، این در حالی است که بر اساس ماده (۷۹) قانون کار به کارگمردن افراد کمتر از ۱۵ سال تمام ممنوع بوده و بر اساس ماده‌های (۱۷۱ و ۱۷۶) همین قانون برای تخلف کارفرمایان مجازات در نظر گرفته شده است.

۱. به‌منظور ارزیابی عملکرد دستگاه‌ها، در ابتدا با وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، وزارت دادگستری و معاون امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران جهت اخذ گزارش مکانته‌شد، اما گزارشی دریافت نشد. شماره نامه‌های سه دستگاه فوق برای اخذ گزارش به‌ترتیب عبارتند از: ۱۱۵۳۵/۱۱۰۰۰/۸۲، ۸۲-۱۱۰۰۰/۲۳۱ و ۸۲-۱۱۰۰۰/۲۳۲-۱۱۰۰۰. در ادامه به مشاهده میدانی تعدادی از کارگاه‌ها به‌منظور بررسی وضعیت کار کودکان پرداخته شد. کارگاه‌های میدانی مشاهده شده عبارتند از: رستوران‌ها، کارگاه‌های تولید کیف و کفش، تعدادی از سوپرمارکت‌ها، ترمبارها، شرکت‌های خدماتی تعدادی از پارک‌ها نظیر پارک جنگلی چیتگر، کارگاه‌های پرده‌دوزی، مکانیکی‌ها، گودهای تفکیک زباله و مکانیکی‌ها. در نهایت، به‌منظور بررسی دقیق‌تر چالش‌های نظارت بر عدم استفاده از کودکان، در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی با دستگاه‌های مسئول که در این باره وظایف قانونی دارند، نشست کارشناسی برگزار شد. نمایندگان وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، وزارت کشور، مرجع ملی حقوق کودک، سازمان بهزیستی کل کشور، سازمان صدا و سیما و نیروی انتظامی در این نشست حضور داشتند، اما به‌رغم نامه‌نگاری با وزارت آموزش و پرورش و شهرداری تهران، نماینده آنها در این نشست حضور پیدا نکردند.

۲. علی‌رغم ارسال این موارد به مراجع قضایی، این مراجع نتیجه پرونده‌ها را به اداره امور بازرسی کار گزارش نمی‌دهند.

۳. بر اساس یک گزارش تنها در سال ۱۳۹۸، پنج هزار کودک زباله‌گردی در شهر تهران مشغول به زباله‌گردی بودند و زباله‌گردی یکی از بدترین اشکال کار کودکان است. رجوع شود به: انجمن حمایت از حقوق کودکان: (۱۳۹۸). یغمای کودکی: پژوهشی در باب شناخت، پیشگیری و کنترل پدیده زباله‌گردی کودکان در تهران. تهران: روز. نماینده‌گان وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی بیان داشتند در بحث زباله‌گردی تمام قراردادهای شهرداری با پیمان‌کاران را بررسی کرده‌اند و حتی یک کودک زباله‌گرد زیر ۱۵ سال در میان آن‌ها مشاهده نشده است. در بحث زباله‌گردی مسئله از اینجا ناشی می‌شود که پیمان‌کاران شهرداری، این بخش را به رسمی و غیررسمی تبدیل کرده‌اند. بخش رسمی در ساعت روز انجام، زباله‌ها توسط وانت‌های مخصوص جمع‌آوری و به باز یافت تحویل داده می‌شوند. در این بخش جز در مواردی محدود از کودکان استفاده نمی‌شود؛ اما در بخش غیررسمی که از غروب تا اواخر شب ادامه دارد استفاده از کودکان بسیار گسترده است.

از طرف دیگر بازرسی‌های وزارت کار چندان مؤثر نیست، زیرا بیشتر معطوف به بررسی قراردادهای پیمان کاران است و نظارت بر فرایند انجام کار و نیروی انسانی به کار گرفته شده در نظارت‌های آنها مغفول مانده است. اگرچه ممکن است در این قراردادها شواهدی مبنی بر استفاده از کار کودک وجود نداشته باشد، اما در عمل از کار کودکان استفاده می‌شود. بهتر است گفته شود با کودکان قراردادی بسته نمی‌شود تا اسناد و شواهد آن در دسترس باشد یا کارفرمایان و پیمان کاران استفاده از آنها را در قراردادها گزارش نمی‌کنند.

شهرداری‌ها به‌ویژه شهرداری تهران نیز نقش مهمی برای نظارت بر پیمان کاران جهت عدم استفاده از کار کودک دارند. در غیاب نظارت بر پیمان کاران توسط شهرداری، آنها در کارهای مختلف از جمله جمع‌آوری پسماندهای خشک و شرکت‌های خدماتی پارک‌ها از کودکان استفاده می‌کنند. دستگاه‌های دیگر نیز اقداماتی را به منظور حمایت از کودکان انجام داده‌اند. برای مثال نیروی انتظامی در برخی از موارد کودکان در معرض خطر را شناسایی و آنها را به مراکز ذی‌ربط معرفی کرده یا خدماتی را به آنها داده است، سازمان صدا و سیما برنامه‌هایی را در زمینه حقوق کودکان به منظور آگاهی بخشی به جامعه تولید و پخش کرده، سازمان بهزیستی به‌رغم محدودیت سرانه و فضا حمایت‌هایی را از کودکان انجام داده و سازمان ملی مهاجرت مستقر در وزارت کشور اقداماتی را برای شناسایی و حمایت از اتباع انجام و برای تعدادی از آنها اسناد هویتی تشکیل داده است، اما نسبت این اقدامات در نسبت با مسائل موجود این حوزه از کفایت لازم برخوردار نیستند. بنابراین می‌توان گفت مهم‌ترین چالش‌های نظارتی به منظور عدم استفاده از کار کودکان عبارتند از:

– **عدم نظارت مؤثر دستگاه‌های متولی بر کارگاه‌ها:** با مشاهده میدانی کارگاه‌ها مشخص شده که ناظران به‌ویژه اداره کل بازرسی کار و امور اجتماعی وزارت کار از این کارگاه‌ها در موضوع کار کودکان نظارت نمی‌کنند. از میان کارگاه‌های مشاهده شده تنها یک مورد از آنها به حضور ناظران اداره کل بازرسی کار و امور اجتماعی اشاره کردند، اما صاحب کارگاه با مخفی کردن کودکان یا خارج کردن آنها از محیط کارگاه، مسئله را پنهان کرده است. همچنین در این مورد بازرسان در صورت مشاهده کار کودک به جای منع استفاده از کار کودک تنها به جریمه کارفرمایان اکتفا می‌کنند. همچنان که در بخش قبل مرور شد، نظارت اداره کل بازرسی کار و امور اجتماعی از کارگاه‌ها مؤثر نیست. چالش‌های عمده نظارت این اداره عبارتند از:

الف) مؤثر نبودن فرایند نظارت، به نحوی که در برخی از موارد تنها به بررسی قراردادهای کار بسنده شده است، در حالی که در عمل کارفرماها استفاده از کار کودکان را در قراردادها گزارش نمی‌کنند، قراردادی با کودکان نمی‌بندند و برخی از کودکان فاقد اسناد هویتی هستند که امکان بستن قرارداد با آنها و نظارت را فراهم نمی‌آورد،

ب) اکتفا به فرایندهای بوروکراتیک و موقوف کردن فرایندها نظارت بر کارگاه‌ها به گزارش‌های نهادهای مردمی،

ج) نبود نظارت بر همه کارگاه‌ها به‌ویژه کارگاه‌های بخش غیررسمی،

د) نبود نظارت بر کارگاه‌ها در ساعات غیراداری از جمله در شب،

ه) عدم معرفی همه متخلفین به مراجع قضایی و عدم مجازات مؤثر آنها،

و) عدم گزارش مراجع قضایی به اداره کل بازرسی کار و امور اجتماعی در زمینه نتیجه معرفی پرونده‌ها به دادگاه‌ها.

– **ماهیت برخی از اشکال کار کودک و دشوار بودن نظارت بر آنها:**^۱ ماهیت تعدادی از کارهای کودک به‌ویژه بدترین اشکال آن به گونه‌ای است که نظارت بر آنها و لذا حذف آنها را دشوار می‌کند. کارهای خانگی، کارهای غیرقانونی نظیر جابه‌جایی مواد مخدر، کار در مناطق دشوار و دور از نظارت نظیر کولبری، سوءاستفاده جنسی از کودکان در زمینه‌های مختلف نمونه‌ای از این کارها هستند. برای مثال نظارت قانونی بر کارهای خانگی به دلیل آنکه در حوزه خصوصی رخ می‌دهد به راحتی امکان پذیر نیست. کاهش این کارها تنها با ریشه‌کن کردن فقر و آگاهی بخشی به جامعه امکان پذیر است.

– **یکپارچه عمل نکردن دستگاه‌های متولی کار کودکان:** برای اینکه کاهش و حذف کار کودک به ثمر برسد، لازم است دستگاه‌هایی که در این زمینه فعالیت می‌کنند با همکاری یکدیگر به این هدف دست پیدا کنند، اما بررسی‌ها حاکی از آن است که دستگاه‌ها تنها با هم هماهنگ نیستند؛ بلکه در مواردی به منظور ارائه خدمات به کودکان مقاومت می‌کنند.^۲ براساس جزء «س» بند «۲» ماده (۶) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی مکلف است اطفال و نوجوانان در معرض خطر را به نهادهای حمایتی و قضایی معرفی کند، اما براساس بررسی به عمل آمده، این وزارتخانه حداقل در مورد دستگاه‌های حمایتی چنین وظیفه‌ای را انجام نداده است.

– **فقدان اجرای طرح‌های مبتنی بر شواهد و جامع برای توانمندسازی کودکان کار و خانواده‌های آنان:** نظارت بر کارگاه‌ها گرچه به منظور کاهش و حذف کار کودکان لازم است اما به تنهایی کافی نیست. در کنار نظارت، باید توانمندسازی این کودکان و خانواده‌های آنها

۱. مواردی که از این به بعد به آنها اشاره شده است اساساً چالش‌های نظارتی نیستند، بلکه این موارد می‌تواند نظارت بر کار کودکان به منظور حذف آنها را با چالش مواجه کند.

۲. گزارش خبرگزاری ایسنا، «نظارت جدی بر وظایف دستگاه‌ها در اجرای قانون حمایت از اطفال و کودکان».

نیز در دستور کار قرار گیرد. باید گفت از انجام اولین طرح ساماندهی کودکان کار و خیابانی بیش از بیست سال است که می‌گذرد و در این مدت سازمان‌های رفاهی، انتظامی و خدماتی با همکاری همدیگر، طرح‌های مختلفی را اجرا کرده‌اند، اما به دلیل شواهد محور نبودن این طرح‌ها، توانمندسازی کودکان و خانوارهای آنها رخ نداده است و مسئله کار کودکان همچنان باقی مانده است. اهم چالش‌های این طرح‌ها عبارت بوده‌اند از غلبه رویکرد جمع‌آوری بر جذب، عدم توجه به خانوارهای این کودکان و کاهش فقر و بنابراین توانمندسازی آنان، تقلیل توانمندسازی به مساعدت‌های مالی، عدم استفاده مؤثر از ظرفیت سمن‌ها و ... [۵] [۶] [۷]

– مسئله تحصیل کودکان اتباع غیرمجاز و کودکان ایرانی فاقد اسناد هویتی: در بسیاری از موارد امکان تحصیل برای این دسته از کودکان به‌ویژه کودکان اتباع در مدارس وجود ندارد، زمانی که آنها قادر به تحصیل نباشند به ناچار وارد چرخه کار می‌شوند. فرمان مقام معظم رهبری در سال (۱۳۹۴) مبنی بر لزوم ثبت‌نام همه کودکان مهاجرین اتباع در مدارس ایرانی نقطه عطفی در زمینه تحصیل این کودکان است و باعث رشد تعداد ثبت‌نام کودکان مهاجر خارجی در مدارس شده است، اما به‌رغم صدور این فرمان هنوز چالش‌های جدی قانونی، فرهنگی، اجتماعی، امنیتی و اقتصادی وجود دارد که مانع حضور همه این کودکان در مدارس و تحصیل آنها می‌شود. بنابراین هنوز هم تعداد زیادی از این کودکان از تحصیل بازمانده‌اند و می‌مانند. [۸] همچنین نداشتن اسناد سجلی برای تعدادی از کودکان ایرانی و اسناد هویتی برای کودکان اتباع باعث شده است هویت آنها در جامعه مشخص نباشد و مورد سوءاستفاده و بهره‌کشی قرار گیرند.

– محدود شدن برنامه‌های مداخلاتی کار کودکان به تعدادی از کارها و مناطق: طرح‌های ساماندهی بیشتر معطوف به کودکان کار در کلان‌شهرها و شهرهای بزرگ و تعداد محدودی از کارها نظیر کارهای خیابانی بوده است، این در حالی است که تقریباً از بسیاری کارهای دیگر و کودکان در شهرهای کوچک و مناطق روستایی مغفول واقع شده است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در بسیاری از اسناد بین‌المللی که کشور ایران نیز برخی از آنها را پذیرفته است نظیر کنوانسیون حقوق کودک، کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک و قوانین داخلی نظیر قانون کار (۱۳۶۹) و قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) کار کودک منع شده است. به‌رغم منع کار کودکان در سن کمتر از پانزده سال و مداخله در وضعیت‌های مخاطره‌آمیز از جمله بهره‌کشی اقتصادی از «اطفال» و «نوجوانان» در قوانین، شاهد حضور کودکان در کارهای مختلف از جمله بدترین شکل آنها هستیم.

مشارکت کودکان در این شکل از کارها نشان‌دهنده ضعف در اجرای قوانین است. قانون، اداره کل بازرسی کار و امور اجتماعی را موظف کرده است که بر کارگاه‌ها نظارت کند تا از کار کودکان استفاده نشود. وزارت کشور موظف شده شرایط تحصیل را برای همه کودکان ایرانی و اتباع فراهم کند، سازمان بهزیستی نیز مسئول ساماندهی کودکان خیابانی شده و شهرداری‌ها مکلف به نظارت بر عملکرد پیمان‌کاران این سازمان به‌منظور عدم به‌کارگیری اطفال شده‌اند. با این اوصاف نظارت دستگاه‌هایی همچون اداره کل بازرسی کار و امور اجتماعی فراگیر، منظم و مؤثر نیست و مجازات کارفرمایان متخلف قاطع و بازدارنده نیست. اداره بازرسی کار و امور اجتماعی در زمینه نظارت بر کارگاه‌ها در بسیاری از موارد به فرایندهای بوروکراتیک اکتفا و فرایند نظارت بر کار کودکان را موقوف به گزارش‌های دیگر از جمله گزارش سازمان‌های مردم‌نهاد کرده است و کمتر به‌صورت حضوری بر کارگاه‌ها به‌ویژه در بخش غیررسمی نظارت می‌کند. نبود نظارت مؤثر بر کار کودک باعث شده است تا کودکان برحسب گزارش‌ها در بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی مورد سوءاستفاده و بهره‌کشی قرار گیرند. به‌عبارتی دیگر نبود نظارت مؤثر بر کارگاه‌ها یکی از عمده دلایل شکل‌گیری کار کودک است.

1. <https://www.ilo.org/ipec/facts/lang-en/index.htm>.

۲. وامقی، مروئه و یزدانی، فرشید (۱۳۹۸). «گزارش وضعیت کار کودکان در ایران. در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران ۱۳۹۶-۱۳۸۸»، ج ۲، تهران، آگاه، ص ۹۵-۱۵۰.
۳. پژوهشکده آمار (۱۳۹۹). بررسی وضعیت کار کودک در ایران.
۴. انجمن حمایت از حقوق کودکان (۱۳۹۸). یغمای کودکی: پژوهشی در باب شناخت، پیشگیری و کنترل پدیده زباله‌گردی کودکان در تهران، تهران، روز.
۵. کرمی، فرشاد (۱۴۰۱). «کودکان کار و خیابان در ایران (۲): ارزیابی طرح‌ها و الگوهای مداخله و الزامات تدوین طرح مداخله جامع»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۶. کرمانی، محسن و یوسفوند سامان (۱۴۰۱). «ارزیابی عملکرد قانون برنامه ششم توسعه در حوزه کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۷. عرشی، ملیحه، سبزی خوشنامی، محمد و دیگران (۱۳۹۹). ارزشیابی اثربخشی طرح ساماندهی کودکان خیابانی ایران، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۹ (۴)، ۵۴-۸۲۷.
۸. حقیقت‌طلب، سیدپیمان، جان قربان، مریم، غفاری، حسین و دهدار، محمد مهدی (۱۴۰۱). «تحصیل کودکان مهاجر در ایران (چالش‌های تقنینی، نظارتی و اجرایی و راهکارهای پیشنهادی)»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

